

Jókai kiadói pere élete alkonyán

JÓKAI Mór műveinek kiadásaért szinte az írónak „beérkezése” első pillanatától versengtek hazai és külföldi kiadók. Ilyen versengés szülte 1874-ben azt a szerzői jogi vitát, amely német kiadásait érintette. Szereplői JÓKAINAK lipcei kiadója, Philipp RECLAM jun. és a berlini Otto JANKE, valamint Jókainak németre fordítója, KERTBENY Károly — aki RECLAM megbízott fordítója volt. Ebben az elmérgesedett, hosszantartó és erkölcsi-anyagi kártalanítással járó ügyben JÓKAI személy szerint nem volt részes és műveinek külföldön — legálábbis Németországban — reklámul is szolgálhatott.¹ Annál kínosabb volt kiadóinak az a pere, amelynek számai 1898. március 30-ra vezethetők vissza, amikor JÓKAI LAMPEL Róbert (WODIANER F. és Fiai) könyvkereskedővel és kiadóval az alábbi szerződést kötötte:²

„... 1. Jókai Mór úr ó méltósága megengedi, hogy a következő dolgozatokat a fenti cég a „Magyar Könyvtárban” kiadhassa, és tetszésszerinti példányszámban nyomathassa.

1. Toasztok, 2. Adomák (mai), 3. Adomák (történelmi), 4. Beszédek, 5. Egy színdarab, 6. Egy füzet novella, 7. Egy második füzet novella, 8. Essayk, 9. Leírások, Szerző úr természetesen fenntartja magának, hogy ezen műveket az összkiadásban is tetszés szerint megjelentetheti. 10. Tallérossy Zebulon cyclus.³

Együttal megengedi szerző úr, hogy 10 ívnyi terjedelemben „Az új földesúr” című regényéből jegyzetekkel és magyarázatokkal iskolai kiadást, kizárólag a fenti cég rendezhessen, és tetszésszerinti példányban nyomathasson.

A második és további kiadások fenti kiadó cégnél az első kiadással azonos feltételek mellett jelennek meg, csak azzal a különbséggel, hogy a tiszteletdíj itt kötetenként 100.— frttal, azaz Egyszáz forinttal fog a kiadócégtől az új kiadás megjelenésekor kiegyenlítettetni. A fenti művek első kiadásaért összesen egyezer forintot fizet a kiadócégtől, mely összegből 500 frtot e szerződés aláírásakor, 500 frtot pedig 1898 november 1-én. — Budapesten, 1898. március hó 30-án. — Lampel R. féle es. és kir. udv. könyvk. — Wodianer F. és Fiai — Dr. Jókai Mór.”

E szerződéssel egyidőben JÓKAI még egy tájékoztató feljegyzést is átadott WODIANERÉKNAK a náluk megjelentethető munkáiról:

„Felvehető Wodjaner kiadásba Üstökösben megjelent humoros cikkek. Pesti Hírlapban több éven át vasárnaponként megjelent cikkek. Tallérossy Zebulon cyclus. Toasztok mind megjelentek Hon- és Nemzetben, alkalmi beszédek. — Budapest, 1898 30/III. Dr. Jókai Mór”

¹ D. SZEMZŐ Piroška: *Szerzői jogi vita Jókai német kiadása körül.* — MKsz 1964. 4. sz. 324–337.

² A „császári és királyi udvari könyvkereskedés és kiadóhivatal” VI. ker. Andrassy út 21. sz. — ma Népköztársaság útja — alatt volt.

³ A 10. művet JÓKAI sajátkezűleg kézírásával vezette a szerződésre.

Egy nappal később WODIANERÉK levelet intéznek az íróhoz, melyet a számára megküldött tiszteletpéldányokhoz⁴ csatolnak, ebből kitűnik, hogy JÓKAI aznap délelőtt náluk járt és egyéb műveinek náluk való kiadása is szóba kerülhetett:

„... legyen szabad a következőkre szíves figyelmét kérnem:

1. A ma délelőtt említett »Öreg ember nem vén ember« című jelenleg munkálat alatt lévő nagybecsű regényére ismét rátérek és szíves válaszát kérem arra nézve, hogy minő tiszteletdíj mellett engedné át a munkát számunkra? Cégünk felette meg volna tisztelve, ha Méltóságodnak ezentúl írandó regényét is kiadhatná.

2. Kérni bátorodom, méltóztassék megengedni, hogy a »Népvilága« és a »Nagyenyedi két fűzfá«-ból jegyzetekkel és magyarázatokkal ellátott iskolai kiadást rendezhessünk. Ezen két engedélyért kiadásonként a már kötött szerződés arányában esedékes 200 frtot nagybecsű válasza után a szerződéssel együtt nyújtanám át.

3. Végül kérdezősködni bátorodom, vajjon régebbi regényei közül nem rendelkezik-e Méltóságod szabadon olyanokkal, melyek a Magyar Könyvtárban reprodukálhatók volnának. Az eddigi népszerű kiadás cím alatt megjelent művei még mindig nem eléggé olcsók arra nézve, hogy szegényebb nép körébe is behatoljanak. A Magyar Könyvtárral ezt a nagy célt is elérni remélem, s épen ezért tán nem lehet közömbös Méltóságod előtt azon kérésem, hogy azon regényeit, melyekkel újra szabadon rendelkezni méltóztatik, a Magyar Könyvtárnak engedné át... Wodianer Arthur mint a Lampel R-féle könyvk. főnöke.”⁵

Már a következő napon, 1898. ápr. 1-én megérkezik a kiadóhoz JÓKAINAK érdemben írt levele:

„Nagyságos Wodjaner Arthur Főnök Úrnak baráti tisztelettel Budapest, Andrassy út 21, Lampel R. (Wodjaner F. és Fiai)

Nagyon tisztelt Barátom

1. Az elsőre nézve. Amíg annak a regénynek (ti. Öreg ember nem vén ember) mind a négy része meg nem jelent, addig nem akarom azt eladni. Hátha meg sem tudom írni a hátralévót. Ma például nagy gyönyörűséggel olvasom a lapokból, hogy Jókai Mór már egészen egészséges, s aztán *nekem* meg olyan arcszakgatásom van, hogy egész buta vagyok tőle.

2. A Népvilága és a Nagyenyedi fűzfákból lehet iskolai kiadást rendezni, s ezt a kínált tiszteletdíjért az Ön cégének átengedem.

3. Regényem, amely fölött rendelkezhetném, tudtommal nincs. Valamennyinek a népies kiadási joga a Frankliné. A küldött könyveket nagyon köszönöm, élvezni fogom az olvasmányukat. Baráti üdvözléssel maradok igaz híve Dr. Jókai Móric.”

JÓKAI levelét „még meg sem szárította a porzó”, mert Wodianer április 2-án már küldi, sőt aláírhatja vele a kontraktust; cégjelzéses papírján így fogalmazza:

„SZERZŐDÉS,]

egyrészt méltóságos Jókai Mór főrendiházi tag úr, másrészt Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkiadócég között a mai napon kötött.

1. Jókai Mór úr ó méltósága kizárólagos engedélyt ad a Lampel Róbert-féle könyvkiadócégnak, hogy az általa írt,

⁴ A tiszteletpéldányok a GRACZA—KREITH-féle *Szabadságharc története* és a SZALAY—BARÓTI *Magyar nemzet története* c. művek voltak, melyekről a kiadó szükségesnek tartotta JÓKAIval közölni, hogy a milleniumra való tekintettel „rég táplált ambíciójának” vélt ezzel eleget tenni és hazafiasságának.

⁵ Ezen 1898. márc. 31-én kelt, valamint az eddig és ezután idézett levelek és iratok lelőhelyei az Orsz. Széchényi Könyvtár és a Ráday Tudományos Gyűjtemény kézirat-tára, ill. levéltára; nyomtatásban e tanulmány keretében jelennek meg először.

1. Népvilága

2. A Nagyenyedí két füzfa

című művekből jegyzetekkel és magyarázatokkal ellátott iskolai kiadásokat rendezhesen és azokat tetszés szerinti példányszámban nyomathassa.

2. A Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) könyvkiadó cég kiadja a fenti műveket és a két mű közlési engedélyéért 100—100 összesen 200.—frtot fizet szerző úrnak a szerződés aláírásakor.

3. A második és a további kiadások az első kiadással azonos feltételek mellett szintén csak a Lampel Róbert-féle könyvkiadó cégnél jelenhetnek meg.

Jelen szerződés hitelül következnek a szerződő felek sajátkezü aláírásai.

Kelt Budapesten, 1898. április hó 2.-án.

Lampel-féle cs. és kir. udv. kiadók
Wodianer R. és Fiai

Dr. Jókai Mór''

Annak ellenére, hogy az író e szerződést megelőző levelében szinte lezárta a kiadó előtt további műveinek megjelentetését „nem rendelkezvén azokkal már szabadon”, WODIANER alig egy hét múlva, ápr. 9-én levelet és „könyvecskét küld neki azzal a kéréssel, jelölje ki belőle azon munkákat és tárcákat, melyek fölött mégis szabadon rendelkezhetne, hogy azokat a Magyar Könyvtárban hozza, hasonlóan ahhoz a 10 füzethez, amelyre már szerződést kötöttek.”

WODIANER a JÓKAIVAL kötött szerződések után szorgalmasan neki lát a szerződésben foglalt művek megjelentetéséhez, azonban korántsem elégszik meg a lekötöttekkel.

Ugyszólván egy esztendő sem telik bele, újabb szerződést irat alá az íróval, hogy még szorosabban bevonja kötelékeibe:

„Szerződés

mely egyrészt méltóságos Jókai Mór főrendiházi tag úr, másrészt Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) könyvkereskedés kiadóhivatala között a mai napon kötött.

1. Jókai Mór ó méltósága mint szerző mindazon hírlapcikkei, tárcái, költeményei, novellái, regényei, alkalmi dolgozatai és egyáltalában mindazon műveinek, melyek a Jókai-Jubileum alakalmával rendezett száz kötetes nemzeti díszkiadásban nincsenek meg és „A Jókai-Jubileum és a nemzeti díszkiadás története, Budapest, 1898” c. munka 155—190. lapjain fel vannak sorolva, kizárólagos kiadási jogát átruházza a fenti cégre, még pedig oly formán, hogy utóbbi ezeket szabad választás szerint a Magyar Könyvtárnak tíz füzetében kiadhassa és tetszés szerinti példányszámban nyomathassa.⁶

2. A tíz füzetért járó tiszteleti díj az első kiadásért összesen 1000 azaz egyezer frt. mely két részletben fizettetik: 500 frt. a szerződés aláírásakor, 500 frt. pedig 1899. november 1-én.

3. Amennyiben a fent említett és a nemzeti kiadásban meg nem jelent művek tíz füzetnél többet adnának, ez esetben fenntartja magának a Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) könyvkiadó cég az előjogot e többlet füzeteknek kiadására, füzetenként 100 frt. tiszteletdíj mellett.

4. A második pontban említett 1000 frtnyi összegbe beleértendő a kiadási jog arra nézve is, hogy mindazon művek, melyek az 1. és 3. pont alapján a „Magyar Könyvtár”-ban közöltnének, egy nagyobb alakban finomabb papíron nyomtatott kiadásban „Jókai Mór Árvái” vagy más később megállapítandó címen is megjelenhessenek és bocsátathassanak közre egy-egy kötetben több füzet is egybegyűjthetvén.

5. Az 1. és 3. pont alapján megjelenendő munkák második és további kiadásai szintén csakis a fentnevezett kiadócégnél jelennek meg az első kiadással azonos feltételek mellett, de azon külömbiséggel, hogy a tiszteletdíj itt füzetenként egyenlített ki 100 frttal azaz egyszáz frttal a kiadó cég által mindig az új kiadás megjelenésekor.

6. Minthogy a szerződő felek között 1898. március 30-án kötött szerződésben említett művek közül eddig a Magyar Könyvtárban csak négy füzet jelent meg: a hátralévő füzet anyagára nézve joga van a kiadó cégnek, tekintet nélkül az említett szerződésben

előírt munkákra, a már többször említett jubileumi nemzeti díszkiadásban benn nem foglalt művek közül szabadon választani.

7. A 4. pontban megadott kiadási jog kiterjed a „Magyar Könyvtár”-ban az 1898. márc. 30-án kötött szerződés alapján részben már megjelent, részben megjelenendő füzetekre is.

8. Úgy ezen szerződés, valamint az 1898. március 30-án és az 1898. április 2-án kötött szerződések mindkét fél jogutódaira nézve is érvényesek.

9. Az 1–5. valamint a 8. pontban megállapított feltételek kiterjednek, Jókai Mór ő méltósága mindazon munkáira is, melyek a száz kötetes díszkiadás óta íratnak, vagy még ezentúl fognak íratni, valamint azon művekre, melyekből olcsó kiadás a Franklin Társulat, vagy a Pfeifer F. kiadócégeknél eddig nem jelent meg.

Jelen szerződés hitelül a szerződő felek sajátkezű aláírásai:

Kelt Budapest, 1899. március hó 12-én.

Dr. Jókai Mór
Lampel R.-féle könyvk.
Wodianer F. és Fiai

Ehhez a szerződéshez, mely a további kiadható JÓKAI-műveket WODIANERÉK számára ugyancsak kiszélesítette, még egy márc. 14-i keletű levelük tartozik, ebben a szerződés 9. pontjára való hivatkozással arra kéri WODIANER ARTHUR JÓKAI-t, hogy az általa egyes kiadóival kötött szerződéseit tekintse át és közölje vele, mely regényeiből rendezhet olcsó kiadást. Majd így folytatja:

„az ezekre vonatkozó időpont valószínűleg a Franklin és Pfeifer (Ferdinánd) által 40 kros népszerű kiadásoknál is betartatott. A nálunk lévő jegyzékből például konstataltuk, hogy az olcsó népszerű kiadásban eddig se a Franklinnál, sem Pfeifernél nem jelentek meg a következő művek: Bálványosvár, — De kár megvénülni, — Fekete sereg, — Föld felett és víz alatt, — Görög tűz, — Három királyné, — Három márvány fej, — A két Trenk, — Ki a szívét a homlokán hordja, — Kik kétszer halnak meg, — A szép Mihál, — A löcsei fehér asszony, — Minden poklonon keresztül, — Sárga rózsza, — Szabadság a hó alatt, — Szegénység útja, — Szeretve mind a verpadig, — Tengerszemű hölgy és még egész sorozata a regényeknek. Fráter György. Rákóczy fia. Páter Péter.”

Befejezésül szorgalmazza a kért időpontok pontos megállapítását, „melyek az egyes regényekre nézve valószínűleg különféle dátumokkal járnak.”

E levélen JÓKAI kezefírásával kiegészülnek a felsoroltak, ő vezette rá a következőket: „Fráter György, Rákóczy fia, Páter Péter, Hirhedett kalandor, Asszonyt kísér, Kis királyok, Lélekidomár, Nincsen ördög, Fekete vér, Tégy jót” címűeket.

A WODIANERÉK eddig említett szerződéseiben és leveleiben idézett Jókai-művek megtalálhatók a százkötetes Nemzeti kiadásban; ez okozhatta, hogy JÓKAI, kiadási bonyodalmaktól tartva, egyelőre nem kívánt újabb szerződést kötni velük. Ugyanis 1899. június 3-án WODIANER ARTHUR így ír JÓKAI-nak:

„Méltóztatik emlékezni arra, hogy legutóbbi látogatásomkor, amidőn arról volt szó, hogy a Magyar Könyvtárba mely beszélgetet, novellákat vagy kisebb regényeket lehetne felvenni, azt méltóztatott megjegyezni, hogy várjuk be előbb a 100 kötetes nemzeti kiadásnak utolsó tíz kötetét, melyeknek megjelenése után a kimaradt beszélgetet, novellák és kisebb regények megállapíthatók lesznek. Minthogy a kimaradt beszélgetet, novellák és kisebb regények sorozatát szerződésileg óhajtván biztosítani a Magyar Könyvtár számára, tisztelettel kérem Méltóságodat, kegyeskedjék ezen, a nemzeti kiadásból kimaradt művek listáját megállapíttatni s velünk azt kegyesen közölni, hogy aztán ajánlatomat a kiadandó további sorozatra nézve megtehessem.”

* A Szerződés itt id. SZINNYEI Józsefnek összeállítása alapján készült Jókai Mór összes megjelent műveinek bibliográfiáját idézi.

A Nemzeti Kiadás ugyanis 1898-ban befejeződött.

WODIANER Arthur minden igyekezetével azon van, hogy a Jókai-művek részbeni megszerzése után fenntartsa az íróval, sőt szorosabbra fűzze vele kapcsolatát. Miként kiadói tevékenységét még egykorú kiadók is jellemezték: nagystílusú volt, a Franklin Társulatnak veszélyes konkurrens az olcsó, népszerű írói, az iskolai kiadványok terén. A legkitűnőbb szerzőket foglalkoztatta elgondolásainak megvalósítására.⁷

Ez vezeti akkor is, mikor JÓKAITól elkéri a Nemzeti Színház iskolai Bánk Bán előadásához tartandó bevezető előadását, hogy azt a többi egybegyűjtött hasonlóval kiadhassa.⁸

1899. júl. 14-én sürgősen lekötne a Magyar Könyvtár számára JÓKAI Petőfi halála 50-ik évfordulójára írt *Apotheosis* c. költeményét: „A folyó hó 31-én tartandó Petőfi-ünnepély alkalmából a „Magyar Könyvtárban”, — melyben Petőfit teljesen fogjuk hozni — első sorban János vitézt óhajtjuk közzétenni. Felette időszerűnek s a Petőfi-füzetekhez legméltóbbnak is tartanók, ha ezen ünnepély alkalmából bevezetéskép megjelenne a János vitéz előtt Méltóságodnak azon apothese, melyet a budai arénában szándékozik Méltóságod személyesen előadni.”⁹ Biztosítja a továbbiakban JÓKAIT, hogy számára az átengedett költemény teljes füzetnek számít és kéri az író, hogy az időben való megjelentetés érdekében, minél előbb nyilatkozzék.¹⁰

A Franklin Társulat növekvő aggodalommal figyelte WODIANERÉK egyre fejlődő vállalkozásait és csak a megfelelő alkalomra vártak, hogy annak gátat vethessenek. Az alkalom nem késett. 1899. dec. 14-én már a következő fenyegetőhangú tiltakozó levelet intézhették a Wodianer-céghez: „Legnagyobb meglepetésünkre azt látjuk, hogy a Magyar Könyvtár 146. fülete Jókai: Nagyenyedi két füzefjárt tartalmazza. — Miután a munka kizárólagos kiadási joga örökre minket illet, s rajtunk kívül annak lenyomatására senki engedélyt nem adhat, kérdést intézünk Önökhöz: mi jögon adták ki Önök a szóban forgó utánnymást? — Illő tisztelettel Benkő.” A Franklin T. pecsétjével ellátott levelet BENKŐ Gyula ügyvezető igazgató írta alá, aki elsőrendű feladatának tekintette a Társulat kiadványainak minél szélesebb körben való terjesztését, biztosítását.¹¹

⁷ Vö. A Révai—Franklin per. Bp. 1912. Révai Irod. Int.

⁸ Levele JÓKAIHOZ 1899. márc. 28-án.

⁹ Az *Apotheosis* NAGY Bella színésznő mondta el a Budai Színkör színpadán, aki még ezen év szept. 16-án az író második felesége lett. E szereplését „Visszaemlékezéseiben” (kéziratban a Petőfi Irod. Múz. Kézirattárában) így írja le: „Közeledett Petőfi halálának ötvenedik évfordulója. Makó (a Budai Színkör igazgatója) díszelőadásai ünnepelte meg ez évfordulót. Jókai írt egy magasan szárnyaló, hosszú, gyönyörű szép verset, a mely természetesen Petőfi életét és halálát dicsőítette. Az „Apotheosis” én mondtam el, a színpadon Petőfi szobrával szemben állva, nemtőnek öltözve, megláncolva, mely láncokat később a vers folyamán a nemtő széttepi és ledobja magáról... Leírhatatlan siker volt.”

¹⁰ JÓKAI *Apotheosis* c. költeménye nyomtatásban először 1899-ben alkalmi kiadványként jelent meg az Athenaeumnál 1 lapon.

¹¹ BENKŐ Gyula, aki a Pallas Irod. R. t.-től került 1894-ben a Franklinhoz, szívén viselte és nagy körültekintéssel, eréllyel bonyolította a Társulat ügyeit. Ebben az időben — BENKŐ 10 évet töltött a Franklinnal — az ügyvezetés ellenőre HEINRICH Gusztáv igazgatói rangban, az irodalmi tanács elnöke GYULAI Pál. Kivülük még számos rangos tudós kiadói szakember vett részt a Franklin kiadói tevékenységében. Wodianerék velük álltak szemben. — Amíg a Franklin Társulat 1873-ban korában talán a legnevesebb pesti könyvkiadó: Heckenast Gusztáv vállalatából nőtt ki, Lampel R.

Wodianerék érezték, hogy nem tisztázott az ügyük, már másnap átírnak JÓKAinak, mellékelve Franklinék levelét: „Eszerint a Franklin társulat abban a képzeletben él, hogy 1. A népvilága, 2. A nagyenyedi két füzfa, 3. Az új földesúr című művekhez nemcsak a szövegkiadást szerezte meg, hanem a jegyzetekkel és bevezetéssel bővített, s egyáltalában minden képzelhető kiadást is örök időre.” A továbbiakban hivatkozik a művekre kötött, JÓKAival közös szerződésükre mondván még: „Méltóságod bizonyára tudta midőn a szerződést megkötni méltóztatott, hogy a Franklin társulatnak máshoz, mint a nagy-közönség számára szolgáló rendes szövegkiadáshoz joga nincs: kérem kegyeskedjék a Franklin társulatot jogáról lehetőleg mielőbb felvilágosítani.”

JÓKAI 1899. dec. 27-én eleget tesz kérésüknek; a Franklin Társulatnak így ír:

„Tisztelt Igazgatóság! A Wodjaner cégnél jelent meg egy kis elbeszélésem, a nagyenyedi két füzfa cím alatt jegyzetekkel ellátva, erre a kiadásra én adtam az említett cégnek beleegyezést: ezért nagyon kérem a Franklin igen tisztelt igazgatóságát, hogy emiatt ne indítson pert Wodjaner cége ellen, mert abban „én” lesz a vesztes fél, aki a kiadásba beleegyeztem. Hasonló beleegyezést más cégeknek is adtam, mint a Singer és Wolfernek is, soha emiatt a szerződéses kiadóim kifogást nem tettek. Az egész olyan bagatelle ügy, amely miatt nem érdemes Franklin és Jókai között nyilvános viszálykodást kezdeni; mikor különben egész jó barátságban élhetünk. — Kérem ezt a dolgot ad acta tétetni. — Legnagyobb tisztelettel maradok régi igaz híve Dr. Jókai Mór.”

Franklinék dec. 29-én válaszolva JÓKAinak *A nagyenyedi két füzfa* ügyében, személyére való tekintettel vele szemben minden kártérítésről lemondanak. Ami Wodianeréket illeti, tőlük 100 frt-ot követelnek, melyet „mint igénybe nem vett bírságpénzt” az Írói segélyegyletnek adnak. Teszik ezt annál is inkább, mert ez már a harmadik eset, midőn a szóbanforgó cég megkérdezésük nélkül olyan irodalmi műveket ad ki, melyekről tudta, hogy a kiadói jog azoknál őket illeti meg. — Végül arra kéri az író, hogy a jövőben minden egyes esetben, ha náluk megjelent bármelyik művéről, bármilyen módon intézkedni óhajtana, előzetesen értesítse őket, nehogy olyan kellemetlen helyzet álljon elő, mely őket az intézkedés megtagadására kényszerítse. Levelüket BENKÓ és HEINRICH igazgatók írták alá.

Megállapíthatjuk, hogy JÓKAI tudatosan kötötte szerződéseit a Wodianer céggel. RÉVAI Mór János *Emlékirataiban* e tettet „a beállott szenilitás egy jelének” minősíti, utal állítólagos anyagi zavaraira is.¹² Leszögezi, hogy bár

(Wodianer és Fiai) cége nem hivatkozhatott ilyen fényes elődre. A breslaui származású LAMPEL Róbert főképpen tankönyvkiadó volt, és nem rendelkezvén saját nyomdával, többek között WODIANER Fülöp nyomdájával készíttette el kiadványait. LAMPEL Róbertnek 1874-ben bekövetkezett halálakor üzletét WODIANER Fülöp vette meg, ekkor költözteti vállalatát az Andrássy-út (ma Népköztársaság útja) 21. sz. alá. A LAMPEL szellemében tovább vezetett üzlet egyre sikeresebb és működéséért elnyeri a cs. és kir. udvari szállítói címet. 1896-ban a cég 100 éves jubileumára kibocsátott kiadványjegyzéke 1495 kiadványt — 1769 kötetben — sorol fel, ebben tankönyvkiadványai 300, pedagógiai 182, ifjúsági 119, a szépirodalom 129 művet tesznek ki. Igen sok a sorozatos mű, közöttük legnevezetesebb, a FRANKLIN számára legfőbb kiadványa a Magyar Könyvtár, mely RADÓ Antal szerkesztésében indult meg. A narancssárga füzetek modern magyar és külföldi remekműveket hoztak és Magyarország legerterjedtebb kiadványai közé tartoztak. Ezzel állt szemben a FRANKLIN-féle és GYULAI Pál által szerkesztett Olesó Könyvtár, mely inkább a klasszikusokat jelentette meg.

¹² RÉVAI Mór János: *Írók, könyvek, kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai*. Bp. 1920. Révai Testv. 2. köt. 300. l.

A nagyenyedi két fűzfa, *Népvilág*, Az új földesúr jegyzetekkel és magyarázatokkal, kivonatossan, úgynevezett iskolai kiadásokként jelentek meg WODIANER-nél, mégis a szerzői jogbitorlás esete forgott fenn, mert a Franklin nem adott engedélyt ezeknek közrebocsátására. Ami pedig WODIANER egyéb válogatásait illeti és nem szerepeltek a Nemzeti kiadásban, vagy azóta irattak, melyekből alakult volna egy „Jókai Árvái javára rendezendő kiadás,” ez Révait sértette volna, minthogy ő szándékozott JÓKAI hátrahagyott műveit kiadni és meg is tette.¹³ RÉVAI azonban jogilag nem sérelmezhetette Wodianerék szerződéseit, mert saját bevallása szerint JÓKAINAK náluk elsőként kiadott műve, a *Páter Péter* (1880) óta, „hihetetlenül hangzik, de tény és valóság, nem volt velük kötött írott szerződése egészen a 100 kötetes nemzeti kiadásig, amikor is a jubileumi bizottság kívánságára kellett az íróval szerződniük.”¹⁴ Ami pedig a honoráriumot, példányszámot illeti, a más kiadókkal kötött Jókai-szerződések kulcsa alapján történt a kiszámítás, „ő ismerte a könyvpiacot, tudta, hogy 2000 példánynál többet az ún. drága princepskiadásból a kiadó nem mer ki nyomtatni és ebben teljesen védve látta a maga érdekeit.” Révai szerint 8–10 esztendeig eltartott ez a példányszám, azután JÓKAI művét átadta a Franklin társulatnak, később a Pfeifer Ferdinánd cégnek is népszerű kiadásaik számára.

RÉVAI, szerződéseit nem lévén JÓKAI-val, csak kérdést intézhetett az íróhoz és WODIANER-hez a történetekről. JÓKAI nem adott elégséges felvilágosítást; az író úgy gondolta, hogy neki joga van bizonyos tárgyú és tartalmú írásait iskolai kiadások részére átengedni, így is informálták. Feltételezte azt is, hogy WODIANER érintkezésbe lép majd az illetékes kiadókkal, keresi és megtalálja velük a megegyezést, hasonlóan a Nemzeti Kiadás létrehozásakor (1894), midőn minden érintett kiadó engedélyezte RÉVAI-nak — egyik legérintettebb éppen a Franklin volt — a nála korábban megjelent Jókai-mű felvételét a jubileumi kiadásba. JÓKAI méltán hihette, hogy kiadóinak e magatartása más alkalmakkor is példát ad hasonló eljárásra.

A Franklin Társulat nyeregben érezte magát annál inkább, mert még 1886. márc. 23-án hivatalos iratot intézett JÓKAI-hoz GYULAI Pálnak és az igazgatóválasztmány tagjának, JURANY Vilmosnak — igazgatói minőségben is működött — aláírásával, cégpecséttel ellátva, melynek célja volt áttekinteni és újból megerősíteni az író és a kiadó között az évek folyamán létrejött és sok egyes levélben tárgyalt szerződési viszonyt; egyben összefoglalták a köztük érvényben levő megállapodásokat

„Eszerint a Franklin Társulat kizárólagos kiadói joggal bír az író mindazon munkáit illetőleg, melyek eddig náluk Népszerű kiadásukban megjelentek, vagy ezután kiadásukban megjelenni fognak. A »Népszerű« sorozatot továbbra is gyarapítani kívánják Jókai mindazon műveivel, amelyeknek kiadói tulajdonjoga más kiadókkal kötött szerződések értelmében akár Jókaira, vagy örököseire visszaszállnak. Miután a Népszerű kiadásban megjelent, vagy megjelenő műveknek a Franklin kizárólagos jogi tulajdonosa, önérthetőleg jogukban áll e művek bármelyikéből más kiadást is, esetleg díszesebb, vagy képekkel ellátott kiadást is rendezni.”

— Leszögezik még pontosan a JÓKAI-nak járó tiszteletdíjat is, majd átiratukat azzal zárják, hogy az tekintendő ezentúl — minden eddigi megállapodásukat hatályon kívül helyezve — egyedül érvényesnek.

¹³ Jókai Mór hátrahagyott művei. Bp. 1912. Révai Testv. 1—9. köt.

¹⁴ RÉVAY Mór János id. mű, 1. köt. 180. l.

JURÁNYNAK az átiraton való szerepeltetése szándékos volt: figyelmeztetnie kellett JÓKAIT HECKENAST Gusztávra, akivel a Népszerű Jókai kiadásokra először szerződött és az utód Franklin erre nézve is jogutód lett. JURANY ugyan is már HECKENAST vállalatában is fontos szerepet játszott a kiadások körül és a Franklin elődjének értékes kulturális tevékenységét kívánva folytatni, JURÁNYT azzal a céllal vette át, hogy a vállalatot HECKENAST szellemében és üzleti hagyományai alapján vezesse. HECKENASThoz JÓKAIT barátság fűzte, amely az írónak ifjúkori kapcsolataira tekinthetett vissza; az *Életképeknek*, HECKENAST szépirodalmi divatlapjának (1846–1848.) 21 éves korában, 1847. júl. 1-től lesz a szerkesztője és ezután legtekintélyesebb lapjainak szerkesztője és munkatársa,¹⁵ nemkülönben önálló kötetkiadványainak keresett szerzője.¹⁶

JÓKAI igen nagyra becsülte kiadóit, vallotta és le is írta: „A fordító és a jó kiadó az írónak az, ami a szárnya a madárnak. Egy toll még nem röpít el.”¹⁷ Professzionista írónak tudta magát, aki munkái jövedelméből él és kiadói „segédkezére” hálával emlékezett. Felsorolva azokat HARTLEBENNEL és HECKENASTTAL kezdte s róluk még így írt: „Az első regényem megjelenése után életpálya lett rám nézve az irodalom. Voltak már kiadók, akik tisztességes honoráriumot fizettek egy kezdő magyar írónak, akinek nyelvén nem is értettek. Németek voltak. Hartleben, Heckenast. Dicséretre méltó derék emberek.”¹⁸ HECKENASThoz azonos politikai álláspontjéért is ragaszkodott. A kiadásában megjelenő *Életképekről* szólva hangsúlyozza: „Én a liberális irányzatú szépirodalmi lapnak, az „Életképeknek” lettem a szerkesztője. Ebbe a lapba dolgoztak a magyar költővilág matadorai. Különösen az ifjú nemzedék s annak vezérszellemé, Petőfi, kivel a legbensőbb barátság fűzött össze évek óta.”¹⁹ Az *Esti Lapokat* a „magyar girondisták” orgánumának mondja. Visszaidézi azt is, hogy a magyar életet visszatükröző tiltott könyvekből szerezte tájékoztató ismereteit és tudvalévő, hogy ezeket HECKENAST csempészte be lipcei könyvkiadó sógora, WIGAND Ottó segítségével az országába, hogy terjessze az ellenzéki értelmiség körében.²⁰ JÓKAINAK e kiadójával mindvégig harmonikus volt az összefűződése, méltán várhatta el ugyanezt az utód Franklin Társulattól, amely továbbra is jövedelmező kiadásokat rendezett sajtó alá az „örökölt” szerződések alapján.

¹⁵ *Esti Lapok*, 1848–1849. máj. 8. (Pest, Debrecen, Pest), *Vasárnapi Újság*, 1854. márc. 5-től 1863-ig, *Magyar Sajó*, 1857. jún. 6. — 1858. júl. 31. és 1861. — E szerkesztői tevékenysége mellett számos közleménye jelent meg HECKENAST lapjaiban. Emlétnünk kell a SZILÁGYI Sándor szerkesztésében 1850-ben megjelent Magyar Emléklapokat, Magyar Írók Füzetit és a Pesti Röpivéket, melyekkel a szabadságharc leveretése után HECKENAST megkísérli megszólaltatni az elnémult írókat. JÓKAI Sajó álnéven vagy csillagjegyekkel ír ezekben.

¹⁶ Jókainak Heckenastnál 1848-ban jelent meg először műve *Vadon virágai* címen, 2 kötetben. Két évig, a kritikus időben természetesen szünet állt be, 1850-ben ugyancsak Sajó álnév alatt két kötetben elbeszélések *Forradalmi és csataképek* címen. Ekkor megint szünet következett. Majd a *Vasárnapi Újság* szerkesztői tevékenységével párhuzamosan újból megjelenteti műveit HECKENAST. A Franklin contra Wodianer-per tárgyat képező *Népvilágot* Heckenast 1857-ben, 2 kötetben adta ki; *A nagyenyedi két fűzfa* a *Carinus* c. elbeszéléssel együtt pedig sorozatának; *Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás*, 16., *Az új földesúr* 44–47. kötetként jelent meg.

¹⁷ *A Jókai-jubileum és A nemzeti díszkiadás története*. Jókai Mór művei. C. köt. Bp. 1911 Révai., 132. l.

¹⁸ Uo. 131, 139. l.

¹⁹ Uo. 140. l.

²⁰ Uo. 141, 146. l.

Az utód ezúttal kérelmelhetetlen volt és 1900. januárjában igazgatósági ülésen hozott határozattal utasította ügyészét, Dr. HAJDUSKA Emilt, hogy a pert Wodianer ellen haladéktalanul indítsa meg. JÓKAI jogi képviselője családi barátja, Dr. SEBESTYÉN József ügyvéd, aki már második házasságával kapcsolatban felmerült számos ügyében ténykedett. 1900. máj. 2-án a következő levelet intézi hozzá:

„Tisztelt Doktor Úr! Kedves Barátom! Értesülve arról, hogy a Franklin könyvkiadó cég a Wodianer Arthur könyvkiadó céget beperelte az én „Nagynyedi két fűzfa” című elbeszélésemnek iskolai használatra kivonatossá tett kiadása miatt, sietek Önnel tudatni, hogy az ügyben a szavatosságot elvállalom a Wodianer cég mellett, s felkérem Önt, hogy engemet az ügyben, mint meghatalmazott védő ügyvédem, a bíróság előtt képviseljen és támogasson. Kiváló tisztelettel maradok igaz híve Dr. Jókai Mór.”

Közben WODIANER siet még egy perré válható Franklin-ügyét feltartóztatni: ugyanis megjelentette Magyar Könyvtár c. sorozatának 168. füzeteként JÓKAI *A gazdag szegények* c. vígjátékát, amely hét esztendővel előbb a Franklin Népszerű Jókai sorozatának *Színművek* c. kötetében látott napvilágot. Azzal védekezik Franklinnál, hogy az író a kéziratot neki saját maga ajánlotta fel, mert nem emlékezett már arra, hogy az már megjelent. Még a vígjáték kéziratát is bemutatja igazolásul a Franklinnak, majd közli, hogy „kötelességszerűleg” bevonja a *Gazdag szegények* összes példányait s azokat meg fogja semmisíteni. Igéri azt is, hogy JÓKAI személyesen fogja a Franklin Társulatot felkeresni, hogy „ez ügyet, valamint a még mindig függőben levő „Uj földesúr” és „Népvilág” című füzetek ügyét rendezze. Ő méltósága most egyéb munkáit kívánja compensatióul felajánlani a Franklin Népszerű kiadása számára és azt a reményét fejezte ki, hogy a Társulat az ő igen messzemenő ajánlatát el fogja fogadni, s az ügy békésen el lesz intézhető.”²¹

A Franklin Társulat azonban nem ad választ WODIANERnek, minthogy jól tudja, maga is kiadó lévén, az ígért kiadványmegsemmisítés még a könyvkereskedői forgalomban is nehezen ellenőrizhető. —

JÓKAI egyelőre kikapcsolódik a rossz légkörből, feleségével együtt júniusban Párisban van, ahol ünneplik és magas körök fogadják. Az élmények témákká alakulnak és teljesen kitöltik lelkét és idejét:

„Itt drága minden perc — írja ügyvédjének, SEBESTYÉNNek — nem lehet írószkodni, van 40 tárgyam feljegyezve. Tegnap voltunk 1. kiállításban. Ázsiai orosz ország. India. Thibet. 2. A Hotel des Invalidesban. 3. A musée Luxemburgban. 4. A musée Clunyban. 5. a Notre Dame-ban. 6. Éjjel a kivilágított kiállításban. 7. Az önmozgó gyalogúton. 8. A Folie Bergeresban, láttuk Oteret. 9. Végül a Moulin Rougeben. Csupa érdekes különlegességek, a mik leírásra várnak... Ma pedig megyünk két múzeumba, aztán automobilon ki Versaillesba, végre a Cirqueba.”²²

De drága minden perc azért is, mert a nemzetközi világkiállításon Magyarországot a Jókai-oeuvre-rel szerepelt hatalmas sikerrel: a Jókai-szoba a párisi kiállításon a többi nemzet irodalmi jellegű kiállítását felülmúlja. Ünnepli őt a Societé des gens des lettres, előkelő társaságok, fogadja Émile LOUBET, a francia köztársaság elnöke. A kiállítás zsűrije a Jókai díszkiadásnak ítéli a Grand Prix-t. Dehogyan gondol most ő a Franklinra, melynek Igazgatóságához

²¹ Wodianer levelei a Franklin Társulatnak, 1900. ápr. 27. és máj. 1.

²² Jókai levele Sebestyén Józsefhez, Párizs, 1900. jún. 9.

máj. 2-án egyébként is így írt: „Sietek a tisztelt Igazgatóságot értesíteni arról, hogy a Wodjaner Arthur cég, az én tévedésem folytán általa kiadott „Gazdag szegények” című színművem példányait a forgalomból kivonta és megsemmisítette. Annál fogva kérem a tisztelt Igazgatóságot, hogy ezen méltányosan befejezettnek tekinthető ügyben a további eljárást szüntesse meg. Kiváló tisztelettel igaz híve Dr. Jókai Mór.” — Hazatérve a sikeres párizsi útról a régi kellemetlenség várja.

Jún. 15-én JÓKAI még mindig kénytelen keresgélni „mindenféle szerződéseit Wodjánerral, Franklinnal és ügyvédjével, Sebestyénnel felkeresni a remélt megegyezés céljából a Társulatot.”²³

Az írónak úgy tűnik, hogy ügyvédje nem tud megbirkózni az ügygel és RÉVAY Mór János rábeszélésére 1901. febr. 1-én visszavonja megbízását SEBESTYÉNTŐL: „Tisztelt Ügyvéd Ur! Kérem, szíveskedjék nekem az Önnél levő ügyirataimat átszármaztatni s egyúttal megírni, hogy eddigi ügyvédi fáradozásaiért mivel tartozom? hogy ennek készséggel eleget tehessek. Dr. Jókai Mór.” Febr. 3-án nyugtázza SEBESTYÉNNEK a kért iratai átvételét, már kissé melegebb hangon ír, ami azzal magyarázható, hogy idegen befolyásra vonta meg ügyvédjétől bizalmát.²⁴ Ezt igazolja az 1901. febr. 16-án SEBESTYÉN-hez intézett írása:

„Tisztelt Ügyvéd Úr! Önnek eddigi buzgó fáradozásait ügyeimben szívesen megköszönve, az ezentűliakra nézve Dr. Ardó Alfréd urat bízam meg, mivel, mint a Révai Testvérek társaság ügyvédjével régi összeköttetésem van. Igaz tisztelettel maradok tisztelője Dr. Jókai Mór.”

Azonban ARDÓ sem tudott csodákat tenni, mert WODIANER a per folyamán ragaszkodott a JÓKAIVAL kötött szerződéséhez, alperes létére ügyvédjével, Dr. FELEKI Bélával igazát bizonyíttatta. JÓKAIVAL 1901. jún. közepe táján örömmel tudatja, hogy „A nagyenyedi két fűzfa, valamint a Népvilág és a Földes ur kivonatai már ki vannak nyomatva s a Népvilág meg is jelent.” WODIANER „fut a pénze és illusztris szerzője után” és különösen ez utóbbi személyére való tekintetre reméli, hogy a törvényszék számára kedvező ítéletet fog hozni, ezért ügyvédje, FELEKI Béla ily iratot nyújt be:

„Tekintetes kir. Törvényszék! A Franklin Társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda részvénytársaság bej. cég ellenünk a tekintetes kir. Törvényszéknél átruházott szerzői jog megsértése miatt 1500 korona kártérítési tőke és jár. iránt 9430/1901 szám alatt keresetet indított. Minthogy pervesztesség esetére dr. Jókai Mór budapesti lakos, főrendiházi tag úr ellen szavatossági igényt kívánunk érvényesíteni, tisztelettel kérjük a tekintetes kir. Törvényszéket igazolt perbeli ügyvédünk által: Méltóztassék Dr. Jókai Mór budapesti lakos, főrendiházi tag urat ezen per folyamatban léteről jelen kérvényünk II. példányának h. h. szolgál útján való kézbesítése mellett értesíteni.”²⁵

A törvényszéki bíró jún. 14-én kézbesítteti a kérelmet a „perbehívott” írónak.

RÉVAY Mór János *Visszaemlékezéseiben* úgy tünteti fel, mintha a per kedvező kimenetelét JÓKAI számára az ő és ügyvédjének a közbenjárása szorgalmazta

²³ Jókai levelei ugyanahhoz, Bp. 1900. jún. 15., nov. 23.

²⁴ Jókai levelei Sebestyén Józsefhez, Budapest, 1901. febr. 1. és 3.

²⁵ Törvényszéki iratok, 21171, 901. jún. 13., 21171, 901. jún. 14.

volna,²⁶ holott WODIANERnek egy 1901. jún. 19-i JÓKAIHOZ intézett és állítása hitelességének tanúsítására Dr. SCHILLING Rudolf budapesti közjegyzőnél elhelyezett iratában a következők olvashatók:

„Időközben folyó hó 5-én Dr. Ardó Alfréd ügyvéd úr, aki ügyvédünkkel (Dr. Feleki Bélával) a Franklin társulat által a Magyar Könyvtárban megjelent Nagyenyedi két füzfa című mű miatt ellenünk indított per tárgyában értekezett, levelet intézett ügyvédünkhöz, melyben azt írja, hogy a Révai Testvérek cég még 1893-ban megszerezte a kizárólagos jogot mindazon művek kiadására, melyek a nagy millenárius kiadásban megjelentek, úgyszintén azon művek kiadására is, melyek azon kiadásban foglalva nincsenek, vagy amelyeket a nevezett kiadás megjelenése után Méltóságod még írni fog. Bizonyos, hogy itt Révai Testvérek részéről csakis tévedés foroghat fenn, s kötelességünknek tartjuk a nevezett cég kijelentését Méltóságoddal közölni, hogy alkalma és módja legyen Révaiéknál a tévedést felvilágosítani. Megemlítjük, hogy amennyiben, amit nem hihetünk, Révai Testvérek akár a fentemlített munkák kiadása, akár a háromrendbeli szerződésben nekünk biztosított kiadói jogok érvényesítése miatt ellenünk pert indítana, abból még azon fel nem tételezhető esetben is, hogy mi válnánk pervesztessé, az anyagi kár csakis Méltóságodra hárulhatna. Ha pedig a nevezett cég a kiadandó munkák esetleges előzetes lefoglalása által bárminemű botrány előidézésére okot adna, azért a felelősséget már előre is magunktól elhárítjuk... Célla nem vezethető tárgyalások elkerülése végett pedig visszavonhatatlanul kijelentjük, hogy a Méltóságoddal kötött szerződéseinket semmi körülmények között fel nem bonthatjuk.”

A Wodianer-féle tanúsítványból kiemelt legjellemzőbb passzus rávilágít az öreg Jókai körül kialakult lesújtó helyzetre, melyet az érte és körülötte marakodó kiadói teremtettek. Már a fiatal színésznővel, NAGY Bellával kötött házassága miatt támadt családi viszály és ellenséges közvélemény igen megviselte érzékeny lelkületét, ezt tetézte meg a kiadói per.

Wodianer tanúsítványa mindenesetre nagy csalódást jelentett számára Révaival szemben és ez indítja arra, hogy visszatér előbbi ügyvédjéhez:

„Kedves Barátom Egy sajnos félreértés következtében visszakértem Öntől rábízott ügyirataimat Miután a félreértés teljesen tisztázódott kérem Önt, szíveskedjék ügyemet ezentúlra is elvállalni, s engemet Svábhegyi lakásomon, e végett becses látogatásával megtisztelni. Legszívesebb üdvözlettel maradok tisztelő barátja Dr. Jókai Mór Svábhegy 1901 jún. 21.”

Már 1902-re fordul az esztendő és a per tüze nem hamvad. WODIANER a harcban nem hátrál, védőpajzsa az országos híró író, ezt igazolja az év jan. 30-án JÓKAIHOZ írott levele:

„Méltóságos Uram! Egyik hozzáértő megbízottunkkal igen nagy munkát végeztetett Dr. Radó Antal úr, a Magyar Könyvtár szerkesztője, amennyiben Méltóságodnak évtizedek óta a legkülönbözőbb lapokban megjelent és könyvbe még nem gyűjtött cikkeket, elbeszéléseket, tárcákat stb. összeíratta, hogy azokat szerződéseink értelmében a Magyar Könyvtárban közölhessük, füzetekre beosztva. Amidőn erről Méltóságodnak jelentést teszek és egyben a jegyzék egy példányát mellékelem, vagyok Méltóságodnak igaz tisztelője Lampel R. (Wodianer F. és Fiai).”

A mellékelt jegyzék 27 művet sorol fel a megjelenés helyével és évével. JÓKAI írásainak kisebb kizárásával elfogadja a tervezetet és így nyilatkozik:

²⁶ Révay Mór János, id. mű, 2. köt. 302—303. 1.

„Tisztelt Kiadó Úr! A megküldött lajstromot áttanulmányozva, úgy találom, hogy az egész gyűjtemény, három szakasz kivételével, azon összeállításban bármikor kiadható könyvalakban. A kivett három szakasz „Novellák” címet visel. Ezeket kérem *egyelőre* mellőzteni, nehogy más szerződéssel jöjjenek összeütközésbe. Kiváló tisztelettem mellett maradok igaz tisztelője Dr. Jókai Mór. 1902 febr. 21 ikén.”

E levél bizonyítja régi jó kapcsolatukat és még valamit: JÓKAI-nak pénzre van szüksége, igaz RÉVAY-nak az állítása, hogy pénzzavarral küzd. Pénzügyei akkor rendeződtek, amikor jubileuma alkalmával a nemzeti tiszteletdíjban részesült: egyszerre nagy összeg és annak kamatai fölött rendelkezett. A második házassága e rendezett helyzet pénzügyeit újra összekuszálta. Ki kellett elégítenie FESZTY Árpádné JÓKAI Róza örökségbeli követeléseit, második felesége szegény családból származott, színészi hivatását nem gyakorolta; a csupa szív, gavallér JÓKAI elvállalta második felesége egész családjának — ötven voltak NAGY Bellák testvérek — az ő főrendiházi méltóságának megfelelő színvonalon eltartását. Az Erzsébet körüti új lakás előkelő módon történt berendezése, ennek és a Svábhegyen levő villájának a fenntartása, a személyzet, az olaszországi, nizzai üdülések, melyekre második feleségének családtagjai is elkísérték őket,²⁷ mind mind nagy anyagi megterhelést jelentettek az írónak. RÉVAY Mór János *Visszaemlékezéseiben* arról ír, hogy az író feltárta előtte anyagi helyzete tarthatatlanságát és ő felajánlotta a társulat és a saját egyéni segítségét, sőt azt is, hogy — amennyiben JÓKAI óhajtja — megbeszéli a dolgot Jókainéval, minthogy az 1899. dec. 2-án kötött házassági szerződésük szerint az író összes kiadásai után járó évi jövedelmének felét feleségére ruházta. A Jókainéval történt megbeszélésről RÉVAY feltárta az asszony előtt, hogy az utolsó években az író egyre gyakrabban vesz fel művei jövedelmére tetemes előleget és elsősorban neki is érdeke, aki JÓKAI vagyonrészese, hogy ez előlegszámla ne növekedjék mértéktelenül, mert különben a Révai Rt. beláthatatlan időnkig kénytelen lesz a jövedelmet az előlegszámla és kamatainak törlesztésére fordítani. Arra is tekintettel kell lenni, hogy JÓKAI-ról — aki a Révai Testv. Rt. igazgatósági elnöke — senki se tételezhesse fel helyzetével járó rendkívüli előnyök kihasználását. Jókainé kifejtette, hogy férje nem tud a pénzzel bánni, ami őt is aggodalommal tölti el és nem a háztartás emészti fel a nagy összegeket, hanem az író tékozló hajlama. Végül is magára vállalta, hogy JÓKAI-nak mindenmű jövedelmét ezentúl csak ő fogja kezelni és JÓKAI neki adja át a részére folyósított összegeket, előleget nem vesz fel, adósságot nem csinál. Az író ettől kezdve valóban nem kezelhette önállóan jövedelmét.²⁸ — E megállapodás 1903-ban jött létre. Mindaddig JÓKAI igyekezett minél jövedelmezőbbé tenni írásait.

1902. május 15-én a budapesti kir. törvényszék meghozza ítéletét A nagyenyedi két fűzfaparben:

²⁷ Erről Jókai levele is tanúskodik: „Kedves öcsém Lajos. (ti. Nagy Bella öccse) Igazgató Urad szíves volt hozzám üdvözlő levelet írni, melyben Rólatok dicsérettel emlékezik meg, ami nekem nagyon jól esett. Így folytassátok mindvégig. Nemsokára hazamegyünk már Budapestre: ölelni fogunk Benneteket. Itteni örömteljes élményeiről majd sok elbeszélőnivalójuk lesz a lánykáknak (felesége hugai), az édes mamának, de különösen az én drága kedves Bellámnak, ki nagyon meg van elégedve a Nizzában töltött időnnel. Én is örömmel emlékezem a Riviérán töltött napokra vissza, amiről írtam és közöltem is egyetmást: ha otthon leszünk, meglátjátok. Most minden jókat kívánva Nektek, öllelek csókollak Dezsőkénék is add át csókjaimat (Bella másik öccse) szerető bátyátok Dr. Jókai Mór. Nizza 1904. April 5.”

²⁸ RÉVAY Mór János, i. m. 2. köt. 305–309. 1.

„A kir. törvényszék alperes (Wodianer) által a magyar könyvtár című sorozat 146. füzetében foglalt Jókai Mór „Nagyenyedi fűzfa” (sic!) című beszélyének többszörözésével, közzétételével és forgalomba helyezésével, az ezen beszélyre vonatkozólag felperesre (Franklin) átruházott szerzői jogot bitoroltnak megállapítja, a fenti kiadvány meglevő példányainak elkobzását elrendeli és annak foganatosítása iránt az 1884. évi 1686 sz. I. M. rendelet 18 §-a értelmében a budapesti V. ker. kir. járásbírószágot megkeresi. Kötelezi alperest, hogy felperesnek 180 korona kártérítési tőkét és 275 korona perköltséget 15 nap alatt végrehajtás terhe mellett fizessen meg. Büntetés kirovása mellőztetik. Felperesi ügyvéd díja és költsége 200 koronában, alperesi ügyvédé 200 koronában állapítatnak meg.”

Az indokolás még megállapítja a Franklinnak a műre vonatkozó kizárólagos jogát szerződésére hivatkozva és azt is, hogy ily körülmények között a szerző nem volt jogosult az alperesre semmiféle kiadás jogát átruházni és ezért az alperes a szerzőtől nyert jogra nem hivatkozhatik.

Jókai szerzőként Wodianer fellebbezéséhez csatolta kifogásait az ítélet ellen, ugyanakkor 1902. okt. 6-án újból megpróbálja levelében Franklint jobb belátásra bírni:

„Igen tisztelt Igazgatóság! Mint méltóztatik tudni, a Lampel—Wodianer Kiadó cég a Magyar Könyvtárban „Népvilág, A nagyenyedi két fűzfa és az Új földesúr” című elbeszéléseim és regényeimből úgynevezett iskolai kiadásokat adott, amit a Lampel cég velem 1898 évi március hó 30-án és ugyanez év április hó 2-án kötött szerződés alapján feljogosítva tehetett. En ezen szerződéseket jóhiszeműen kötöttem. Azon véleményben voltam, hogy ezen iskolai kiadások a Franklin társulat jogát nem érintik. Később, midőn a tisztelt Társaság a Lampel céget ezen kiadványok miatt beperelte, jöttem tudatára annak, hogy a Lampel céggel ily szerződés megkötésére a tisztelt Társaság véleménye szerint joggal nem bírtam. Anyagi kérdésekről levén szó, a Lampel cég engem ezen perekbe szavatосként idézett s én kénytelen voltam a szavatosságot elvállalni. A perek megindítása után a szerződéseket áttanulmányoztam s meggyőződtem arról, hogy a Lampel cég ezen kiadványokon felyül sok egyéb művem kiadására is igényt tarthat, melyeket neki eladtam jóhiszeműleg, amihez jogom nem volt. A különböző kiadókkal való pereskedést elkerülni akarván, hosszas tárgyalások után végre a napokban sikerült megkötnöm azon egyezséget, mely szerint a Magyar Könyvtárban eddig megjelent fennemlített három művem felyül a Lampel cég nem lesz jogosítva a Franklin társulat szerzői tulajdonjogát képező műveimből több munkámat megjeleníteni. Ennek ellenében én azon kötelezettséget vállaltam, hogy a Franklin társulatnak a három művem Lampel féle kiadványban megjelenése által okozott minden kárát megtérítem, illetve kötelezem magamat kieszközölni a tekintetes Igazgatóságnál, hogy a Lampel—Wodianer cég ellen folyamatba tett pereket be méltóztatik szüntetni. Fontos anyagi érdekemről levén szó, azon kéréssel járulok a tekintetes Igazgatósághoz, méltóztassák az én személyemre való tekintettel a Lampel cég ellen folyamatba tett pereket beszüntetni. Ne méltóztassanak ezen kérelmem tárgyalásánál a Lampel cégre tekintettel lenni, hanem csakis én reám, aki kötelezettséget vállaltam ezen perek beszüntetésére. En a tisztelt Társaság minden kárát a sajátomból kész vagyok megtéríteni s szívesen teszem azt, bármily anyagi áldozatomba kerüljön is, mert meg vagyok afelől győződve, hogy hasonló kellemetlenségem jövőre sem nekem, sem a tisztelt Társaságnak, sem többi kiadómnak nem fog lenni. Hivatkozom azon negyven év óta fennálló barátságos és üzleti jó viszonyra,²⁹ mely a Franklin társaság és köztem háborítatlanul és megszakítatlanul fenn állott, s mely különösen megnyilatkozott irányomban munkáimnak jubiláris összes kiadása alkalmából, mely a Franklin társulat nagylelkű beleegyezése mellett jöhetett csupán létre, amidőn azt a reményt táplálom, hogy a Franklin társulat ugyanezen barátságot és nagylelkűséget a jelen esetben sem fogja megtagadni tőlem s azáltal engemet nagy nyugatalanságtól és anyagi veszteségtől fog megszabadítani, s az eddiginél is nagyobb hálára kötelezni. Legmélyebb tisztelettel maradok a tekintetes Igazgatóságnak mélyen tisztelő híve és szolgálja Dr. Jókai Mór”.

²⁹ 40 évvel előbb a cégtulajdonos HECKENAST Gusztáv volt.

Mikor JÓKAI ezt a kanosszázó hangú levelet írta, szenvedte el Károly bátyja elhalálózását is. Az ország közvéleménye részvétellel fordult feléje; a Franklin is megszánta az öreg író és megszüntette a Lampel elleni pert azzal a feltétellel, hogy a Magyar Könyvtárban eddig megjelent Jókai-kiadásokat következmények nélkül tudomásul veszi, de a jövőben hasonlókat a Lampel cég nem adhat ki. Wodianer azonban az író legnagyobb elkeseredésére nem akart elállni szerződéseitől. Fennmaradt ezen időszakból Jókainak egy levélfogalmazványa ismeretlenhez, felpanaszolja Wodianer makacsságát, hogy nem akarja az ő kiadói jogát szabályozó új szerződést, melyet már FRANKLIN, RÉVAI és JÓKAI szignáltak, aláírni.

„Ezzel a vonakodással engemet tetemesen megkárosít — írja — én elvesztek miatta ötezer forintot, melyet Révaiéknak kellene részemre kiszolgáltatni. De nem bánám má' ezt a veszteséget sem, többet is vesztettem már életemben, csak lenne valahára vége ennek a pokolbeli gyötremnek, amivel engemet kiadói processzusok éjjel nappal kínoznak. A mai karácsony ünnepem dacára családi meglegedésemnek, tönkre van téve. Ezt a tortúrát tovább ki nem állom. Húzzák le a bőrömet, szíják ki a véretem; de végre hagyjanak megnyugodni, hisz átkozottabb kedélyállapotban vagyok, mint egy kurrentált gonosztevő. Én kénytelen leszek, ha ennek a gyötremnek vége nem szakad, az egész ügyemet nyilvánosság elé hozni, ami a benne résztvevő felek egyikének sem fog javára válni: nekem legkevésbé.”

Így csengett ki az 1902-ik esztendő és úgy látszott, hogy 1903 sem hozza meg az író békéjét. Február 8-án levelet ír ügyvédjének, SEBESTYÉNNEK az áldatlan Franklin—Révai—Wodianer ügyet panaszolva s azt, hogy hosszú hónapokon át tartó veszteglés és huzavona után is ott tartanak, ahol a dolog kezdetekor. Nem szemrehányásképp mondja, mert tudja, hogy SEBESTYÉN szerette volna jól és gyorsan befejezni, de hát a jóakarat egyedül nem elegendő. „Öreg ember vagyok — folytatja — nem tudom meddig élek s nem akarom, hogy holtom után egy ilyen rettenetes hosszadalmas ügy, mint ez volt eddig, elintézetlenül maradjon. Be fogja tehát látni, hogy szükségesen cselekszem, amikor ügyem vezetését egy más ügyvédre akarom átruházni. Az ügyvéd személyére nézve már megállapodás is történt.” JÓKAI ezen elhatározásában ismét RÉVAY befolyásolta és újólág ügyvédjét, Ardó Alfrédot ajánlotta. Azonban erre már nem került sor, mert egy nappal később, febr. 9-én megérkezik az íróhoz Sebestyén válasza, közli, hogy tudomásul vette Jókai képviselőnek megszüntetését, valamennyi nála elfekvő Jókai ügyiratot az új jogi képviselőnek át fog adni. Egyben tudatja: „A Wodianer ügy Méltóságod és jogutódai szempontjából várakozáson felül fényesen, *véglegesen* teljesen be van fejezve. E tekintetben az illetőnek (ti. Jókai új ügyvédjének) semmiféle felvilágosításra sőt eljárásra sem lesz szüksége.” SEBESTYÉN levele tiszteletteljes és udvarias, mégis érezhető sértődöttsége.

JÓKAI felszabadul a nyomasztó lelkiállapotból és miként az első alkalommal tette SEBESTYÉNNEK számára szolgáltatott ügyvédi működése megszüntetésekor, most is szeretné meg nem történtté tenni a másodszori hasonló lépését: személyesen és levélben igyekszik ügyvédjével a dolgot feledtetni:

„Tisztelt Doktor Úr! Folyó év febr. 9-én én egy levelet küldtem Önnek melyben visszakértem irataimat azon megokolással, hogy Ön ügyemet befejezni nem tudja. Ezen levelet én téves információ alapján írtam. Ezt tökéletesen bizonyítja azon tény, hogy Ön időközben ügyemet a legjobb sikerrel, várakozásomon fölül jól befejezte. Amit tegnap esti ittlétekor, amidőn még Önnél lévő irataimat elhozni szíves volt, szóval el-

mondtam, indíttatva érzem magamat Önnel levélben is tudatni. Nálam teljesített ügyvédi ténykedéséért fogadja tehát ez úton is legnagyobb köszönetemet és elismerésemet azon buzgóságért és lelkiismeretességért, mellyel ügyeimben eljárta. S miután honoráriuma iránt tett ismételt kérdéseimre Ön most is azt válaszolta, hogy nem fogad el tőlem semmiféle díjazást, fogadja emlékül tőlem 100 kötetes összes munkáim díszkiadását, mint elismerésem és köszönetem csekély tanújelét. Maradok Önt üdvözölve igaz tisztelettel Dr. Jókai Mór. Budapest 1903 Martius 1-én.”

SEBESTYÉN azonos dátummal, a levél vétele után azonnal válaszol az írónak. És bár állhatatosan megmarad a Jókai ügyvédi ügyeitől való visszalépése mellett, hangsúlyozza, hogy ez nem az ő személye miatt történt.

„Rajongóbb tisztelője senki sem lehet Jókai Mórnak nálamnál; s ez így lesz ezután is mindörökké. S épen ezért szívesen fogadom szíves ajándékát — de nagy köszönettel tartom meg — hogy egykoron büszkén mondhattam, hogy ügyvédi tevékenységemet maga a költő király azzal vélte legméltóbban — anélkül hogy megérdemteltem volna — meghálálni, hogy saját műveivel ajándékozott meg engem.”

SEBESTYÉNnek e vallomásos köszönete egyben az évekre nyúló kiadói pernek befejező akkordja. Igazi alapindítéka a nagyolvasottságú Jókai-művek jövedelmezősége, a kiadók rivalizálása volt. Ezt igazolja „A Révai—Franklin per” c. mű is: „A Franklin kiadói egyeduralkodásra törekedett mindig, a többiek folytassanak részletüzletet. Mindenkit maguk alá akartak gyűrt, mert nekik van pénzük” (vö. id. mű 107.). WODIANER Arthur sem bírta a velük való folytonos üzleti harcot, amely mögött megszüntetésüknek törekvése rejtett és megvételtre ajánlotta fel Franklinnak vállalatát 1,650 000 koronaért. A Társulat természetesen beleegyezett, mert elérte célját: megszűnt a versenytárs és minden modern és jövedelmező vállalkozását bekebelezhetette mégpedig harag nélkül, mert a cégtulajdonost, WODIANER Arthurt bevásárolta az ügyvezető végrehajtóbizottság tagjai közé; ez a sakkhúzás is eredményes volt, hiszen kiváló, képességei teljében levő szakembert nyertek.

JÓKAI pedig, aki azt vallotta: „Az írónak az a tulajdona, amit papirosra vetett épen olyan elsajátíthatatlan örökül marad családjára és jogutódaira, mint az általa ültetett erdő, aminek a bece annál nagyobb, mentül tovább nő” — egy esztendő múlva bekövetkezett halálakor e perrel sem hagyott elintézetlen ügyet örököseire.³⁰

PIROSKA D. SZEMZŐ

Mór Jókai, engagé dans un litige de droits d'auteur, au déclin de sa vie

Dès le moment où Mór Jókai — romancier hongrois célèbre du XIXe siècle — est devenu écrivain connu, la rivalité pour la diffusion de ses oeuvres s'est engagée entre les éditeurs de plusieurs pays. Ses ouvrages, en effet, ont connu et connaissent encore un succès de popularité extraordinaire, ils ont été traduits en presque toutes les langues importantes du monde.

Par conséquence il est bien entendu qu'en quelle mesure était pénible pour Jókai la poursuite d'un procès, dont les antécédents remontaient au 30 mars 1898, date d'un contrat qu'il avait conclu avec la librairie et maison d'édition Róbert Lampel (F. Wodia-

³⁰ Jókai Mór: *Az írói jog tulajdonának elévüléséről!* A Hon 1880. jún. 29. 165. sz.

ner et Fils) au sujet de la publication de plusieurs de ses ouvrages; ces publications touchaient notamment — et ceci d'une manière contestable — la sphère d'intérêt de la Société Franklin et celui des Éditions Révai de Budapest.

L'auteur donne l'exposé de tous les contrats conclus par Jókai en 1898 et 1899 avec la maison Lampel — Wodianer, cite le contenu de plusieurs lettres: de celles écrites par Jókai à propos de ces ouvrages, de celles qui provenaient des éditeurs Franklin et Révai et de leurs avocats, il fait connaître en outre les pièces du dossier du procès; celui-ci a été intenté en 1900.

Wodianer avait concentré tous ses efforts à diffuser les ouvrages de ce romancier très populaire dans les couches les plus larges du public, sous forme de collections, d'éditions à prix modique; c'est à ce but que fut créée la «Magyar Könyvtár» (Bibliothèque Hongroise).

Voyant l'activité de Wodianer, l'inquiétude des éditeurs Franklin et Révai s'accrut de plus en plus. Franklin néanmoins pouvait se croire couvert, ayant adressé en 1886 un document officiel à Jókai, document qui résumait et confirmait les accords antérieurs conclus avec lui; ce texte mettait un certain accent sur les ouvrages parus dans sa collection „Népszerű Kiadás” (Éditions Populaires). L'initiateur de cette série, qui était appelée à jouer le rôle des «Ouvrages Jókai à prix modique» était le prédécesseur immédiat de la maison Franklin, soit Gusztáv Heckenast, l'éditeur pestois célèbre du XIXe siècle, connu partout en Europe. La situation de Révai par contre était plus difficile; voici comment il en parle dans l'histoire de son entreprise: «Avant l'édition jubilaire des oeuvres de Jókai nous n'avons eu aucun écrit avec lui; ainsi ils n'avaient pas la possibilité d'entreprendre des démarches légales contre Wodianer. Ils possédaient toutefois une arme forgée en cachette: ils encourageaient Franklin à défendre ses droits.

Le procès fut intenté par Franklin en 1900 au sujet de trois romans édités dans la collection «Magyar Könyvtár», intitulés respectivement: «A nagyenyedi két fűzfa» (Les deux saules de Nagyenyed). «Népvilág» (Monde du peuple) et «Az új földesúr» (Le nouveau seigneur). Au cours du procès ils ont fait valoir les contrats anciens que Gusztáv Heckenast avait conclus avec Jókai.

Le fait de voir surgir le nom de Heckenast dans le procès déconcertait Jókai dans une certaine mesure, car Heckenast avait été son ami, dès son jeune âge, cet ami l'avait chargé de la rédaction de plusieurs organes importantes de Pest, qui étaient en sa possession, en outre Heckenast lui assurait la parution des ses ouvrages, en hongrois et en allemand, sous forme de volumes bien soignés et conformes au goût de l'époque.

Au cours du procès Wodianer a fait appeler Jókai comme garant. Cette mesure a été prise dans l'espoir que le tribunal s'abstiendra de prononcer un jugement qui serait défavorable à l'auteur qui jouissait d'une considération générale dans le monde entier. L'argumentation de Wodianer consistait à affirmer que Franklin se trompe, que ce ne serait pas l'édition augmentée de notes et de préfaces dont Franklin a obtenu le droit d'édition et que ce serait seulement le texte simple que celui-ci aurait le droit de publier sous une forme qui ne devrait pas ressembler aux publications éditées par lui, Wodianer.

Jókai tâchait d'aplanir les différends entre ses éditeurs, il leur adressait des lettres à cet effet et poursuivait des pourparlers avec eux, mais l'espoir d'un gros profit les incitait à continuer leur lutte; ils ne voulaient pas s'arranger. En 1902 Wodianer perd le procès: le tribunal ordonne la confiscation des ouvrages en litige, prononce l'interdiction de leur diffusion, constate l'usurpation des droits d'auteur, le défendeur, Wodianer est condamné aux frais. Dans le texte des motifs le tribunal relève que l'auteur n'était autorisé à céder aucun des droits d'édition au défendeur, de sorte qu'il n'existe aucun droit duquel le défendeur pourrait se prévaloir du fait qu'il lui aurait été cédé par l'auteur.

De sa part, Jókai avançait l'argument que dans le cas particulier il pensait avoir le droit de conclure un contrat avec Wodianer, qu'il avait partagé l'hypothèse d'une «édition différente», en outre il relevait l'attitude conciliante de ses éditeurs qui — à l'occasion de l'édition jubilaire récente de ses ouvrages — ont cédé les droits d'édition contractuels de ceux-ci à Révai; leur geste avait servi plusieurs objectifs de cette édition, parmi ceux-ci figurait l'assainissement de la situation financière de l'auteur.

Le procès portait beaucoup de préjudice à Jókai, selon ses paroles: «à part de la perte matérielle subie, les différentes affaires à régler avec les éditeurs lui ont valu des supplices de l'enfer qui — durant de longues années — l'affligeaient jour et nuit.» Il songeait déjà à étaler cette affaire aux yeux du public, d'autant plus que selon les bruits répandus «Jókai serait devenu sénile: il n'est plus capable de faire la distinction entre les ouvrages respectifs, vendus aux éditeurs différents». Pourtant, en raison de son second

mariage, les affaires financières de Jókai se sont compliquées de nouveau, il avait besoin d'argent et c'est cela qui l'avait amené à conclure des contrats réitérés.

Ce fut l'année 1903 qui a apporté la paix à l'écrivain. Les éditeurs ont compris qu'en menant ce procès indigne ils ont fortement compromis la considération générale qui entourait Jókai dans le pays entier et que leur différend pouvait avoir des répercussions fâcheuses sur le public et même sur la créativité de Jókai, dont la vivacité mentale était intacte, en réalité.

Après maintes négociations, ils ont réussi à s'arranger et de se mettre d'accord.